

Z dziennika Józefa Sulimowicza

Reakcje warszawskiej społeczności karaimskiej na wieść o śmierci Hadży Seraji Szapszała.

Józef Sulimowicz (1913-1973), zwany „Mieczkiem”, Karaim halički, oficer WP, turkolog, bibliofil, kolekcjoner caraimików. W 1933 rozpoczął studia orientalistyczne na Uniwersytecie Warszawskim jako uczeń A. Zajączkowskiego, jednak wybuch wojny uniemożliwił mu ich ukończenie. Wcielony przymusowo do Armii Czerwonej, w 1944 r. wstąpił do I Armii Wojska Polskiego, z którą przeszedł szlak bojowy, biorąc udział w walkach m.in. o przełamanie Wału Pomorskiego i Kolobrzeg. Po zakończeniu wojny pozostał w czynnej służbie, dosłużył stopnia pułkownika. Był dyrektorem Domu Wojska Polskiego, a następnie Centralnej Biblioteki Wojskowej w Warszawie. W 1969 r. wznowił studia w Instytucie Orientalistycznym UW i uzyskał magisterium z turkologii na podstawie pracy *Materiał leksykalny krymskokaraimskiego zabytku językowego* (druk z 1734 r.). RO 1972,35,1

Poniedziałek, 20 listopada 1961

Byłem w Sem. Turkologicznym¹. Przyszedłem głównie po *Tārīh-i mešrūte-i Irān*², żeby zrobić fotokopię zamieszczonego tam zdjęcia Adonenu³, z czasu Jego pobytu w Persji. Pokazał mi je Olek Dubiński⁴ w sobotę i miał dla mnie pożyczyć tę książkę. W sobotę mówił mi też Olek, że prof. Baskakow⁵ pisze mu o dobiegającej końca pracy S. M. Szapszała dla Słownika karaimskiego (imiona własne i nazwiska karaimskie). I wszystko to się działo w czasie, kiedy Adonenu umierał, o czym dziś doniósł telegram od Ułłu Hazzana S. Firkowicza. Mówiliśmy o dziwnych losach tego nieprzeciętnego człowieka; o Jego rzadko spotykanej wiedzy o muzułmańskim Wschodzie, której nie mógł nikomu w dostatecznej mierze przekazać; o smutnych losach Karaj Bitikligi i Muzeum karaimskiego, które przestały istnieć zanim w pełni rozwinęły się. P. Stasia Płaskowicka⁶ wspominając swoje pierwsze spotkanie z Adonenu w 1935 r. w Stambule, opowiedziała, jak serdecznie zajął się On nią i Lalą Koberówną⁷ i jak wiele one dzięki temu dowiedziały się i zobaczyły⁸.

Przed kilku tygodniami otrzymałem list od Adonenu. Skarżył się w nim na swoje zdrowie. Bardzo już musiał być osłabiony, bo nie odpowiedział mi na pytanie o Koček'u⁹, tylko podał tłumaczenie wiersza, o co nie prosiłem. Ten list mówi o uczynności Adonenu i chęci udzielenia pomocy tym, którzy się o nią do niego zwracali. Nieraz tego doświadczyłem osobiście i byłem świadkiem, jak korzystali z niej inni (prof. Zajączkowski¹⁰, Staszek Kryczyński¹¹, J. Łobanos¹², Szemaja Firkowicz¹³, A. Szyszman¹⁴, studenci wileńscy).

Rozmawiałem z Aliną Robaczewską¹⁵, żeby się zebrać w jakiś dzień dla uczczenia pamięci Adonenu. Zrobimy to chyba w Pruszkowie u Jutkiewiczów¹⁶.

Myślę o tym, że gdyby Adonenu był ze swoimi zbiorami w Polsce, to one, zebrane w któryśmuś muzeum i bibliotece, stanowiłyby ich ozdobę i byłoby to najlepszym uczczeniem jego pamięci.

Czy nasi orientaliści pomyślą chociaż o jakimś zebraniu? Był przecież członkiem PTO. Jutro spotkam się z prof. Zajączkowskim; umówiła nas Milusia.

Wtorek, 21.11.1961

Do prof. Zaj[ączkowskiego] miałem pójść o 12:00, ale spóźniłem się o godzinę, bo rozmowa z p. Tokarską z „Ars Polona” na temat wymiany książek dla CBW¹⁷ trwała nie dwie, a trzy godziny. Opowiadał mi [profesor Zajączkowski] o swoim pobycie w Turcji na Kongresie Historycznym¹⁸. Po raz pierwszy wygłosił 45-minutowy referat bez przygotowania go na piśmie, co sprawiło mu, jak mówił, wiele satysfakcji. Mówił w nim o Chazarach i Karaimach; w dyskusji wystąpiło 5 osób. Jedna pani pytała, czy Karaimi byli dawniej muzułmanami (w związku z terminologią muzułmańską w jęz. karaim.). Ktoś na ulicy podszedł do niego i pytał go o Karaimów.

[...] ¹⁹

Profesor pokazał mi swoją książkę o Karaimach w języku angielskim²⁰, której pierwszy egzemplarz otrzymał. Obiecał mi dać, kiedy otrzyma następne. Ładnie wydana, wiele ilustracji, ale chyba nie ma w niej zdjęcia Adonenu. Mało o Nim mówiliśmy. Powiedziałem mu o fotografii w *Tārīh-i mešrūte-i Irān*. Powiedział mi, że podobne zdjęcie było zamieszczone w „Караймской Жизни”, w związku z prowadzoną przez to pismo kampanią przeciw wyborowi Szapszała na Hachana Taurydzkiego („czy człowiek o takiej pozycji społecznej nadaje się na to stanowisko, czy zechce siedzieć w zapadłej Eupatorii”).

Prof. Z[ajączkowski] dostał list od brata²¹ z Wilna. Coś tam pisze on o rozciąganiu rzeczy Adonenu. Mówił Profesor o zbiorach, rękopi-

sach, ale chyba myślał o „innych cennosciach”. Nie bardzo przekonuje mnie oświadczenie, że pości profesor na intencję Adonenu. A wyszeptane przed wypiciem kieliszka wina przy obiedzie „*Jarych saynĉ džanyna da biżg’a uzun tirlik*”²² wypadło jak spełnienie koniecznej w danej sytuacji formalności.

O zamiarze wzięcia udziału w zebraniu niedzielnym nie wspomniał nawet; pewnie do Pruszkowa pojedzie Pani Profesorowa.

Szapszał i Filonienko²³ są najstarszymi turkologami w ZSRR, co zawsze tamtejsi orientaliści podkreślają, więc jak Profesor Z[ajączkowski] sądzi, poświęcą pamięci Adonenu wspomnienia w swoich czasopismach. Nic natomiast nie mówił o zamierzeniach naszych orientalistów. On jak zwykle nie wystąpił z propozycjami, a inni będą na to wystąpienie czekali²⁴.

Niedziela, 26.11.1961

W Pruszkowie u Jutkiewiczów zebrało się około ponad 20 osób na *zichron*²⁵ z powodu śmierci Adonenu. *Tefiła*²⁶ czytał Jutkiewicz, *zichron pesatba*²⁷ Olek Dubiński. Był prof. Zajączk[owski].

Po *tefiła* podano „czarną chałwę”, jak to jest w zwyczaju u Karaimów Krymskich. Rozmawiano o ostatnich chwilach życia Adonenu. Wynikł spór co do godziny śmierci. Kokenaj²⁸ w kartce do Olka podał godzinę 1-szą, a brat profesora 2-gą, czy też odwrotnie.

Postanowiono zamieścić w „*Życiu W-wy*” nekrolog, przy tej okazji znowu wywiązała się żywa dyskusja co do jego treści. Brali w niej udział prawie wszyscy obecni. W końcu ustalono tekst i zebrano pieniądze [na] opłacenie jego zamieszczenia w gazecie. Z tym nie było kłopotów, każdy starał się dać możliwie [naj]więcej. Załatwienie sprawy poruczono Zosi Dubińskiej²⁹. Ustalono datę „*kyrk*”³⁰. Przy tej okazji mówiło się o tym, że „*kyrk*” obchodzi się na Krymie i w Haliczu, a w Trokach i na Litwie *zichron* czytają po 30 dniach, stąd „*otuz*”³¹(?).

Niedziela, 17.12.1961

W Pruszkowie odbyło się „*kyrk*” po śmierci Adonenu. Po *tefiła* i *zichron* Olek D[ubiński] wygłosił interesujący referat o życiu i działalności Adonenu. Po czym odbył się składkowy obiad, podczas którego swoje wspomnienia o Adonenu opowiedział wzruszająco Żeńka Szpakowski³². Niektórzy popłakali się. Rozmowy przy stole miały za temat zasługi Adonenu, potem zeszły na wspomnienia bardziej ogólne, a później, jak zwykle na stypach karaimskich, nastroj zrobił się wesoly

i w końcu śpiewano *zemerler*³³ i karaimskie pieśni.

Po *tefiła* Olek odśpiewał *kyna pesatba*³ przysłane przez r. Rafała Abkowicza. Przekład wg Olka nie jest dobry, szwankuje rytmika.

P. Jutkiewiczowa w czasie obiadu zaproponowała, żeby zrobić na Sylwestra karaimską zabawę. Propozycji tej nikt z młodych nie podtrzymał, ponieważ każdy już miał swoje plany na ten dzień. ■

Przypisy

¹ Katedra turkologii w Instytucie Orientalistycznym UW.

² *Dzieje rewolucji konstytucyjnej w Iranie*. Dzieło poświęcone rewolucji konstytucyjnej w Iranie w latach 1905-1911, autorstwa irańskiego lingwisty, dziennikarza i historyka Ahmada Qasrawiego. Wydane po raz pierwszy w 1940 r., doczekało się wielu wydań także w językach obcych.

³ Z hebr. nasz pan, tytuł grzesznościowy używany w stosunku do Hadży Seraji Szapszała.

⁴ Aleksander Dubiński (1924-2002) turkolog, autor wielu publikacji karaimoznawczych, m.in. współpracował przy redagowaniu *Słownika karaimsko-rosyjsko-polskiego*, Moskwa 1974.

⁵ Nikołaj A. Baskakow (1905-1996) – turkolog radziecki, współautor *Słownika karaimsko-rosyjsko-polskiego* wydanego w Moskwie w 1974 r.

⁶ Stanisława Płaskowicka-Rymkiewicz (1914-1989) – koleżanka autora dziennika, słuchaczka seminarium turkologicznego A. Zajączkowskiego w Instytucie Orientalistycznym UW, pracownik naukowy w Katedrze Turkologii.

⁷ Halina Köberówna, słuchaczka seminarium turkologicznego A. Zajączkowskiego w Instytucie Orientalistycznym UW, koleżanka autora wspomnień.

⁸ W 1935 r. S. Płaskowicka i H. Köberówna przebywały na półrocznym stypendium w Stambule, gdzie poznały się z S. Szapszałem i pomagały gromadzić eksponaty do przyszłego Muzeum Karaimskiego w Trokach.

⁹ Prawdopodobnie chodzi o wyraz *kōček*, oznaczający tancerza występującego w kobiecym stroju, być może napotkany w tekstach z Krymu.

¹⁰ Mowa o profesorze Ananiaszu Zajączkowskim (1903-1970).

¹¹ Stanisław Kryczyński (1911-1941) – historyk, badacz dziejów Tatarów litewskich i autor poświęconej im monografii wydanej w 1938 r.

¹² Józef Łobanos (1878-1947) hazzan wileński w latach 1928-1938, hazzan łucki 1938-1939, nauczyciel religii i poeta tworzący po karaimsku.

¹³ Szymon Firkowicz (1898-1982) ułtu hazzan trocki w latach 1921-1982, aktywny działacz społeczności karaimskiej, poeta i dramatopisarz tworzący w języku karaimskim.

¹⁴ Abraham Szyszman (1879-1948) inżynier budowlany mieszkający w Wilnie, skarbnik wileńskiego Towarzystwa Miłośników Historii i Literatury Karaimskiej w latach 1932-1939.

¹⁵ Alina ze Szpakowskich Robaczewska (1904-1991) z Łucka, siostra Zachariasza Szpakowskiego, matka Eugeniusza Robaczewskiego.

¹⁶ Nadzieja z Dubińskich (1906-1990) i Izajasz (1897-1973) Jutkiewiczowie. Od końca lat 20. mieszkali w Warszawie. Ich dom w Pruszkowie był po wojnie przystanią dla „repatriujących” się Karaimów, a w późniejszych latach centrum życia społecznego.

¹⁷ Centralna Biblioteka Wojskowa, miejsce pracy autora.

¹⁸ Chodzi o VI. Türk Tarih Kongresi, który miał miejsce w Ankarze, w dniach 20-26 października 1961.

¹⁹ Skróty w tekście pochodzą od redakcji.

²⁰ *Karaims in Poland. History, Language, Folklore, Science*, Warszawa-Paris-La Haye 1961.

²¹ Aleksander Zajączkowski (1893-1973).

²² karaim. – jasna pamięć jego duszy, a nam długie życie.

²³ Wiktor I. Filonienko (1884-1977), radziecki orientalista, filolog.

²⁴ Ze środowiska polskich orientalistów wspomnienie poświęcone S. Szapszałowi zamieścił Włodzimierz Zajączkowski, zob. „Przegląd Orientalistyczny” 1962, nr 1 (41), s. 91-92.

²⁵ karaim. – modlitwa za zmarłego czytana podczas stypy, a także 30 (lub 40) dni po śmierci. Tu użyte w potocznym znaczeniu jako stypa.

²⁶ karaim. – modlitwa.

²⁷ karaim. – elegia żałobna.

²⁸ Borys J. Kokenaj (1892-1967) z Rostowa nad Donem, badacz-amator, znawca kultury i dziejów Karaimów.

²⁹ Zofia Dubińska (1915-2008) z Wilna, siostra Nadziei z Dubińskich Jutkiewiczowej. Przed wojną pomagała w prowadzeniu sekretariatu hachana Seraji Szapszała i kompletowaniu jego dokumentacji naukowej.

³⁰ karaim. – czterdzieści. Nabożeństwo wspomnieniowe po zmarłym odbywające się 40 dni po śmierci.

³¹ karaim. – trzydzieści.

³² Zachariasz Szpakowski (1901-1986) z Łucka, przedwojenny urzędnik skarbowy, brat Aliny Robaczewskiej. Działacz społeczny, członek Zarządu KZR.

³³ karaim. – pieśni religijne

³⁴ karaim. – elegia żałobna upamiętniająca postać zmarłego.